

*Щербина Л. І.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник наукової лабораторії № 1
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Анотація. Стаття присвячена сучасному стану взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, який зумовлений динамічним оновленням кримінального процесуального законодавства та реформуванням правоохоронної системи України.

Ключові слова: кримінальне провадження, органи досудового слідства, слідчий, оперативні підрозділи, взаємодія, нормативно-правове регулювання.

Постановка проблеми. У сучасних складних, дещо суперечливих за змістом і неоднозначних за наслідками умовах реформування політичної й соціально-економічної сфери надзвичайно важливого значення для України набуває забезпечення внутрішньої стабільності, законності і правопорядку. На вирішення цього питання спрямована діяльність правоохоронних органів, до компетенції яких зараховано запобігання, виявлення, припинення й розкриття кримінальних правопорушень. Однією зі складових ефективної протидії злочинним виявам є чітка та узгоджена взаємодія між структурними підрозділами правоохоронних органів і оптимальне використання наявних у них можливостей, сил і засобів.

При цьому предметом особливого уваги є питання поліпшення взаємодії насамперед органів досудового слідства з оперативними підрозділами як однієї з умов швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування злочинів. Процесуально й тактично правильно організована взаємодія дає змогу об'єднати й на цій основі більш ефективно використовувати їхні кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові можливості для вирішення завдань кримінального провадження, що й зумовило вибір теми та актуальність дослідження цієї проблеми.

Окремі питання вдосконалення взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами були предметом дослідження М. Багрій, О. Бауліна, В. Гевко, Ю. Грошевого, С. Льченка, Н. Карпова, В. Колесника, М. Погорельського, А. Поляха, В. Пчолкіна, С. Слінько, В. Сліпченка, В. Тертишника, М. Шумили та низки інших фахівців. Наукові ідеї, сформовані ними, відображено в законодавстві й позитивно сприйнято правозастосовною практикою.

Проте чимало наукових публікацій щодо окресленої проблеми базується на аналізі норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 1960 р. Аналогічні питання, що регулюються нормами КПК України 2012 р., досліджувалися обмеженим колом науковців і фахівців-практиків та не охоплюють увесь спектр цієї проблеми. Зважаючи на це, особливості взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими, без чого надзвичайно складно забезпечити ефективну організацію досудового розслідування.

Метою статті є розширення спектру наукових поглядів на проблему взаємодії органів досудового слідства з оператив-

ними підрозділами в умовах динамічної зміни кримінального процесуального законодавства та реформування системи правоохоронних органів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досудове розслідування нерозривно пов'язано з реалізацією органами досудового слідства й оперативними підрозділами наданих їм прав і обов'язків, а отже, і з певними правовідносинами, передбаченими кримінальним процесуальним законом, законодавством про оперативно-розшукову діяльність і відомчими нормативно-правовими актами. Характер таких правовідносин визначається конкретними формами їхньої взаємодії, під якими розуміють такі способи й порядок взаємозв'язку між суб'єктами, які забезпечують узгодженість їх діяльності та правильне співвідношення властивих кожному суб'єктові повноважень, методів і способів роботи.

Згідно з ч. 1 ст. 38 КПК України, органами досудового розслідування є слідчі підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, підрозділ детективів і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України [1].

Слідчий органу досудового розслідування несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій. Для належного розв'язання поставленого перед ним завдання він наділений певним обсягом повноважень, визначених у ч. 2 ст. 40 КПК України, до яких належить і взаємодія з оперативними підрозділами.

Перелік підрозділів, наділених оперативно-розшуковою юрисдикцією, наведений у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. Водночас у ч. 1 ст. 41 КПК України перелічені оперативні підрозділи, які мають за письмовим дорученням слідчого, прокурора здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро здійснює такі дії лише за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Після набрання чинності КПК України (2012 р.) відбулося певне переформатування взаємодії між слідчими та співробітниками оперативних підрозділів, пов'язане зі зміною її нормативно-правового регулювання, набуттям слідчим повноваження здійснення негласних слідчих (розшукових) дій і обмеженням оперативно-розшукової діяльності початком кримінального провадження.

Термін «взаємодія» у КПК України взагалі не визначений, проте гадується в Законах України: «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» – і відомчих нормативно-правових актах правоохоронних органів, насамперед тих, до складу яких входять слідчі підрозділи.

Результати аналізу перелічених актів і наукових праць з окресленої проблеми [3; 4; 5; 6; 7, с. 539–545] дають змогу дійти висновку, що під взаємодією потрібно розуміти основу на законі й відомчих нормативно-правових актах діяльність незалежних один від одного органів (підрозділів), що спрямовується слідчим і здійснюється за комплексного поєднання та ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному із них, для припинення й розкриття злочинів і встановлення обставин, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні.

Головною метою взаємодії є вирішення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. Ініціатором взаємодії є слідчий, коли виникає потреба в залученні можливостей оперативних підрозділів для вирішення завдань досудового розслідування. Отже, зміст взаємодії визначається її завданнями: в одних випадках це може бути успішне проведення окремої слідчої дії, в інших – одержання необхідної інформації, у третіх – розшук особи злочинця, речових доказів, документів, цінностей тощо.

Взаємодія слідчих із оперативними підрозділами має відповідати таким обов'язковим умовам:

- 1) дотримання всіма учасниками взаємодії законності;
- 2) розподіл повноважень між органами досудового розслідування й оперативними підрозділами, що пов'язано з вимогами закону та специфікою їхньої діяльності;
- 3) комплексне використання сил і засобів, якими володіють органи досудового розслідування й оперативні підрозділи;
- 4) організуюча роль слідчого і його процесуальна самостійність у процесі розслідування [8, с. 317].

Форми взаємодії слідчого органу досудового розслідування з оперативними підрозділами умовно класифікуються на процесуальні, які регулюються кримінальним процесуальним законодавством, і непроцесуальні (організаційні), урегульовані відомчими нормативно-правовими актами (наказами, інструкціями, вказівками тощо) та нормами службової етики, виробленими практикою.

Відзначимо, що, на відміну від КПК України 1960 р., у КПК України 2012 р. звужений перелік процесуальних форм взаємодії слідчих із оперативними підрозділами (доручення, указівка, сприяння) до одного виду – виконання доручення. Так, серед повноважень слідчого, перелічених у ч. 2 ст. 40 КПК України, значиться його право доручати оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Тобто, як убачається з цієї норми закону, доручати проведення інших процесуальних дій КПК України слідчого не уповноважує.

Серед різновидів процесуальної форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час досудового розслідування відзначимо таке:

- передавання слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення;
- проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, у якому не встановлено особу, котра вчинила кримінальне правопорушення;
- виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування;
- привід підозрюваного, обвинуваченого, свідка.

Щодо оформлення процесуального рішення про взаємодію слідчого з оперативними підрозділами є деякі законодавчі розбіжності. Так, у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оператив-

но-розшукову діяльність» зазначено, що підстави здійснення такої діяльності можуть міститись у письмових дорученнях і постановках слідчого. Водночас у ч. 1 ст. 41 КПК України визначено, що оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого.

На практиці слідчі, як правило, звертаються до оперативних підрозділів із письмовим дорученням. Але ч. 3 ст. 110 КПК України передбачено, що рішення слідчого під час провадження досудового слідства приймаються у формі постанови. Зважаючи на цю вимогу, доцільно, щоб слідчі оформляли свої доручення у формі постанови.

Доручення слідчого є його процесуальним рішенням про взаємодію з оперативними підрозділами, яке є обов'язковим для виконання останніми. Під час виконання такого доручення, згідно з ч. 2 ст. 41 КПК України, співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. При цьому співробітники оперативного підрозділу, крім підрозділу детективів і підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді або прокурора.

У контексті викладеного постає питання про терміни виконання таких доручень. Наприклад, у ч. 6 ст. 232 КПК України зазначено, що «службова особа органу, що отримала доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення». Але, на нашу думку, таке визначення є неприйнятним, так як строки виконання доручень можуть варіюватись у досить великому проміжку часу. З метою усунення цього недоліку, пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 41 КПК України такою нормою: «Строк виконання доручення визначається слідчим, прокурором».

Непроцесуальні (організаційні) форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами породжені процесуальними формами й за своїм призначенням сприяють більш раціональному та ефективному використанню останніх. Як і процесуальні, непроцесуальні форми можуть виявлятися на всіх етапах кримінального провадження. Особливо часто вони використовуються при розслідуванні складних, багатоепізодних проваджень, а також у випадках, коли його початку передувало проведення оперативно-розшукової діяльності.

У практиці взаємодії слідчих із оперативними підрозділами застосовуються такі організаційні (непроцесуальні) форми, як спільне планування роботи з розкриття й розслідування кримінальних правопорушень; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності для побудови версій у кримінальному провадженні; інструктаж оперативних співробітників, безпосередньо задіяних у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; взаємний обмін інформацією між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами; консультації, надання методичних рекомендацій щодо документування протиправних дій тощо.

Відзначимо, що приписи кримінально-процесуальних норм і відомчих нормативно-правових актів щодо діяльності сторін, що взаємодіють, мають неоднаковий характер. Так, приписи кримінально-процесуального закону для слідчого в частині спонукання його до взаємодії з оперативним підрозділом у всіх випадках є альтернативними: слідчий, відповідно до вимог КПК України, вступає у взаємодію лише тоді, коли він вважає за необхідне, бо це його право. КПК України визначає, що слідчий має право давати оперативним підрозділам відповідні доручення, а останні зобов'язані їх виконувати.

Що стосується правових норм відомчих нормативно-правових актів, які регулюють взаємодію слідчого з оперативними підрозділами, то вони є обов'язковими для виконання як оперативними співробітниками, так і слідчими.

Висновки. Діяльність слідчого з досудового розслідування злочинів унеможливує поєднання в його роботі процесуальних та оперативно-розшукових функцій, що безпосередньо зазначено в законі. Тобто, слідчий не повинен втручатися в оперативно-розшукову діяльність, а оперативний співробітник – у досудове розслідування.

Органи досудового розслідування й оперативні підрозділи зосереджені на виконанні покладених на них функцій, але ефективність протидії злочинності та кінцевий результат діяльності кожного з цих органів значною мірою залежить від рівня взаємодії між ними в цій сфері. Належним чином організована взаємодія дає змогу оптимізувати й органічно поєднати використання можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів під час кримінального провадження, завдяки чому досягається швидкість, повнота й неупередженість розслідування злочинів і вирішуються інші завдання, визначені у ст. 2 КПК України.

Подальший науковий пошук має спрямовуватися на можливе розширення процесуальних повноважень слідчого у сфері взаємодії з оперативними підрозділами.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Колесник В.А. Правові, організаційні і тактичні аспекти використання оперативно-розшукових матеріалів у розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Колесник ; Академія СБ України. – К., 1998. – 221 с.
4. Погорецкий М.А. Уголовно-процессуальные правоотношения следователя с органом дознания, начальником следственного отдела и прокурором : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.А. Погорецкий ; Национальная юридическая академия Украины. – Х., 1997. – 185 с.

5. Слинько С.В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.В. Слинько ; Украинская юридическая академия. – Х., 1991. – 234 с.
6. Щербина Л.І. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л.І. Щербина ; Національна академія СБ України. – К., 2003. – 241 с.
7. Сліпченко В.І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України / В.І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 539–545.
8. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / М. Багрій // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2013. – Вип. 57. – С. 315–321.

Щербина Л. І. Взаимодействие органов досудебного следствия с оперативными подразделениями

Аннотация. Статья посвящена современному состоянию взаимодействия органов досудебного расследования с оперативными подразделениями, которое определено динамическим обновлением уголовного процессуального законодательства и реформированием правоохранительной системы Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, органы досудебного следствия, следователь, оперативные подразделения, взаимодействие, нормативно-правовое регулирование.

Shcherbyna L. Interaction pretrial investigation with available units

Summary. The article is devoted to the current state of interaction of the preliminary investigation of the operational units, which is caused by the dynamic updating of criminal procedural law reform and law enforcement Ukraine.

Key words: criminal proceedings, pretrial investigation, investigator, operational units, interaction, legal regulation.